

О. М. ЖУК

Олена Миколаївна Жук, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий
співробітник Національної академії внутрішніх справ

ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЖІНОК, ЗВІЛЬНЕНИХ ІЗ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Соціалізація людини розпочинається в ранньому дитинстві і не припиняється, по суті, до глибокої старості. Вона охоплює практично всі процеси пристосування особи до культури, навчання, виховання, взаємодії з іншими людьми, освоєння суспільних цінностей і норм, різних соціальних ролей та видів спільної діяльності, набуття визначених суспільством обов'язків, поглядів, звичок тощо, внаслідок чого людина з біологічної істоти поступово перетворюється на істоту соціальну і набуває здатності жити й діяти в суспільстві.

У науковій літературі поряд з поняттям «соціалізація» вживається поняття «десоціалізація», що означає протилежний процес – руйнування і втрату особистістю важливих ціннісних і нормативних орієнтацій, навичок спілкування, залучення до локальних субкультур, основні ціннісні установки яких протистоять загальноприйнятим в суспільстві. У цьому зв'язку злочин є яскравим проявом десоціалізації або протиставлення особистості інтересам суспільства.

Дослідники Ю. М. Антонян та М. І. Єнікеев визначають десоціалізацію як непристосованість особистості до соціального середовища, оскільки її соціально-психологічним змістом є розбіжність цілей і ціннісних орієнтацій групи й особистості. У цьому аспекті десоціалізація – це наслідок відчуження особистості від суспільства, яке охоплює багато сторін суспільного життя людини¹. На наш погляд, перехідною ланкою до соціалізації є процес ресоціалізації, який спрямований проти асоціальної деградації особистості та який має повернути її за допомогою спеціальних засобів і дій, мета яких включення особи у число соціалізованих членів суспільства через залучення її до цінностей і норм даного суспільства.

Ресоціалізація – поняття багатопланове, яке, з одного боку, може бути визначене як система заходів протидії десоціалізації особистості, а з іншого боку, – процес повторного внутрішнього пристосування особистості до життя в суспільстві. Деякі вчені під ресоціалізацією засуджених розуміють процес відновлення втрачених або ослаблених під час відбування кримінального покарання соціальних зв'язків, функцій і статусу, засвоєння ними стандартів поведінки й ціннісних орієнтацій і усвідомлення правових, моральних та інших норм, які регулюють суспільне життя. На нашу думку, такий підхід характеризує лише одну сторону багатогранного процесу ресоціалізації, оскільки відповіді на питання *коли, яким чином і під впливом яких факторів* відбувається відновлення соціального статусу особистості він не дає.

У сучасній юридичній літературі представлені різні точки зору науковців на процес та поняття ресоціалізації. Так, відомий вчений М. О. Стручков розглядає ресоціалізацію як процес, «який складається з двох етапів – пенітенціарного (під час перебування в місцях позбавлення волі) та постпенітенціарного (після звільнення засудженого з місць позбавлення волі). При цьому до процесу ресоціалізації він відносить і профілактичний вплив на осіб з поведінкою, що відхиляється від загальних норм. М. О. Стручков, аналізуючи теорію правового примусу, вперше в юридичній літературі використав категорію «спеціально-попереджувальний вплив», яку можна розглядати як вплив на засудженого в пенітенціарний і постпенітенціарний періоди. На нашу думку, цю категорію можна застосовувати для визначення впливу різних видів правового примусу як в місцях позбавлення волі, так і після звільнення від відбування покарання².

І. Г. Богатирьов вивчення питання ресоціалізації засуджених відносить до найважливіших проблем у системі виконання покарань. Разом із тим, зазначає він, «в юридичній літературі, в деяких відомчих нормативних актах можна зустріти інший напрямок цієї проблеми в системі виконання покарання, тобто реабілітацію, що означає відновлення доброго імені, репутації неправильно звинуваченого»³.

В. П. Михайленко та І. В. Нікітіна вважають, що «проблема постпенітенціарної адаптації є дуже складною і актуальною, тому потребує оптимального вирішення не лише карними органами, а й психологами, педагогами, соціологами, а в деяких випадках і психіатрами»⁴.

Наведені вище підходи до проблеми ресоціалізації свідчать про те, що різними авторами окремі етапи ресоціалізації розглядаються як єдині процеси, які не протиставляються один одному, а знаходяться у тісному взаємозв'язку між собою. Звідси бачимо, що ресоціалізація – це складна соціально-правова категорія, яка охоплює різні сторони оновлення соціальних зв'язків як в УВП, так і після звільнення з місць позбавлення волі, коли особа проходить соціальну адаптацію, вирішує житлову проблему, працевлаштовується і потребує медичної та психологічної допомоги, фінансової й державної підтримки. У зв'язку з цим у ресоціалізації як соціально-правовій категорії можна відокремити два її види – пенітенціарну та постпенітенціарну.

Постпенітенціарна ресоціалізація включає в себе комплекс заходів та засобів з відновлення зв'язків колишнього засудженого та його соціальну адаптацію на волі. Якщо звільненому з місць позбавлення волі

створити нормальні житлові умови, працевлаштувати, надати фінансову, психологічну та медичну допомогу, то процес реабілітації проходитиме успішно і не буде повторної злочинності; якщо ж звільнений не зможе знайти роботу, житло, сім'ю, не встановить зв'язків з родичами та близькими і не отримає медичної, психологічної та фінансової допомоги, то він знову стане на шлях вчинення злочину. Тому саме постпенітенціарна ресоціалізація має велике значення для соціальної адаптації особистості.

Процес ресоціалізації охоплює постпенітенціарний період, тобто після звільнення з місць позбавлення волі, який передбачає повторне освоєння втрачених соціальних функцій. Таким чином, процес соціалізації є безперервним процесом адаптації особистості, що починається до засудження, продовжується в місцях позбавлення волі та закінчується після звільнення, а ресоціалізація включає в себе адаптацію в місцях позбавлення волі та реабілітацію після ув'язнення, на волі.

«Адаптація» як багатозначне поняття в різних галузях науки трактується по-різному. Так, у Великій Радянській Енциклопедії це поняття визначається як біологічний процес пристосування особи, популяції та видів до умов навколишнього середовища. У філософській науці під цим терміном розуміють пристосування, акліматизацію, прийняття норм та ідеалів, вживання, входження в колектив⁵.

Соціологи під соціальною адаптацією розуміють пристосування живого організму до середовища існування і вважають, що це процес двосторонній, оскільки не тільки особистість змінюється під впливом нового для себе середовища, а й середовище від впливу особистості.

Зокрема, на думку В. М. Трубнікова, соціальна адаптація є складовою частиною соціалізації і особливо її різновидністю. Тривалість соціальної адаптації залежить не тільки від індивідуальних особливостей особистості, а й від навколишнього середовища, форм та інтенсивності державного і суспільного впливу на поведінку особи⁶.

Р. А. Калужний та І. С. Сергеев, розглядаючи актуальні засади пенітенціарної доктрини та пенітенціарної політики, визначають поняття постпенітенціарної політики та її впливу на ресоціалізацію засуджених і підкреслюють, що вона «повинна розглядатися як сукупність юридичних, організаційних засобів щодо ресоціалізації засуджених. При цьому Україна має самостійно визначити свою пенітенціарну політику і повинна створювати власну пенітенціарну систему, основою якої об'єктивно має стати прогресивна система відбуття покарання». Вказується на «необхідність створення нової, власної правової бази, на організацію ефективної діяльності з ресоціалізації та соціальної адаптації засуджених та постпенітенціарної діяльності»⁷.

В юридичній літературі поряд з поняттям «постпенітенціарна ресоціалізація» зустрічаються поняття «постпенітенціарний контроль» і «постпенітенціарний вплив».

Так, В. А. Філімонов вважає, що «посткримінальний контроль є різновидом соціального контролю, який виступає в якості складової частини заходів індивідуальної профілактики на стадії попередження злочинів»⁸.

Можна погодитись із деякими поглядами вчених стосовно визначення окремих понять постпенітенціарного контролю та поведінки, які характеризують певні властивості постпенітенціарного впливу. Однак поняття «постпенітенціарний вплив» більш широке, ніж поняття «пенітенціарний контроль» за поведінкою. «Постпенітенціарний вплив» – це складна соціально-правова категорія, яка охоплює основні елементи процесу виховання злочинця і несе кримінальну відповідальність за нього.

На наш погляд, під **постпенітенціарним впливом** необхідно розуміти систему заходів соціального, психологічного, медичного, трудового та адміністративного контролю і нагляду за звільненими, надання їм допомоги в отриманні місця проживання та в працевлаштуванні, у налагодженні соціальних та сімейних зв'язків, переконанні необхідності чесної та правомірної поведінки на волі й організація контролю за їх поведінкою, а в необхідних випадках – застосування до них адміністративно-правових, соціальних та медичних заходів примусу з метою недопущення повторних злочинів.

Постпенітенціарний вплив не можна ототожнювати з соціальною адаптацією, оскільки вони являють собою різні юридичні категорії. Постпенітенціарний вплив необхідно віднести до процесу реабілітації або назвати постпенітенціарною ресоціалізацією.

Основними формами постпенітенціарного впливу є:

- реалізація заходів постпенітенціарного впливу або застосування до звільнених від відбування покарання жінок комплексу різного роду обмежень у правах щодо правового статусу пересічних громадян;
  - покладання на звільнених жінок додаткових юридичних обов'язків, передбачених законодавством;
  - підготовка засуджених жінок до звільнення;
  - налагодження соціальних зв'язків із сім'єю;
  - трудове та побутове влаштування;
  - медична, психологічна та соціальна допомога звільненим жінкам;
  - встановлення та здійснення адміністративного нагляду та контролю за деякою категорією звільнених.
- Характерними особливостями постпенітенціарної реабілітації жінок, звільнених з місць позбавлення волі, є:

- вплив соціального середовища на процес адаптації звільнених з місць позбавлення волі;
- відновлення соціальних зв'язків у культурній, економічній, правовій, сімейній та інших сферах соціального життя;
- співвідношення системи особистих психологічних установок та вимог, які пред'являються навколишнім середовищем – у трудовому колективі, побутовому оточенні, в сім'ї тощо;

- професійна та правова орієнтація звільнених на життя без правопорушень, адаптацію до нового способу життя і виконання вимог кримінально-правових норм та правил суспільної поведінки;
- соціальна реабілітація проходить після звільнення з УВП і потребує системної перебудови соціальних, психологічних, побутових, моральних та інших уявлень і життєвих орієнтацій;
- ставлення звільненої жінки до праці, підвищення її кваліфікації при працевлаштуванні за спеціальністю, яку вона мала до засудження, та надання можливості знайти роботу і житло;
- вплив колишніх засуджених та інших кримінальних елементів на звільнену особу.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, постпенітенціарна ресоціалізація жінок включає в себе:

– по-перше, надання соціальної, психологічної допомоги, працевлаштування та житлової допомоги, що передбачено Житловим кодексом України. Жінкам, які не мають житла в обраному місці проживання, після прибутті на період до його отримання місцевими органами виконавчої влади надається можливість тимчасового проживання в гуртожитках або центрах соціальної адаптації, які мають бути створені місцевими органами виконавчої влади;

– по-друге, звільнені жінки забезпечуються медичною допомогою за місцем їх проживання або реєстрації. Особи, які в момент звільнення потребують спеціальної медичної допомоги, можуть бути направлені до закладів охорони здоров'я для лікування;

– по-третє, особам похилого віку, інвалідам I та II груп із числа звільнених жінок за їх заявою, на підставі висновку медичної частини УВП і клопотання місцевих органів соціального захисту населення, надається соціальна допомога і вони можуть бути направлені в спеціальні будинки-інтернати;

– по-четверте, матеріально-технічне забезпечення і фінансування центрів соціальної адаптації, будинків-інтернатів, будинків нічного та тимчасового перебування має здійснюватись органами виконавчої влади, які їх створили, а також за рахунок добровільних благодійних внесків і пожертвувань громадян, підприємств, установ, організацій, релігійних об'єднань тощо.

З аналізу тексту Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» видно, що його окремі положення мають формальний характер, містять тільки директивні вказівки, що треба робити, але не мають конкретних виконавців, не визначають, за рахунок яких джерел має фінансуватись утримання центрів соціальної адаптації, будинків для інвалідів, будинків тимчасового перебування, надання медичної, психологічної допомоги. Крім того, Закон не передбачає забезпеченості житлом або гуртожитками.

¹ Антонян Ю. М., Єнікеев М. И. Психология преступника и расследование преступлений. – М.: Юрист. – 1996. – С. 66.

² Стручков Н. А. Курс исправительно-трудового права: Проблемы особенной части. – М.: Юриздат, 1985. – С. 18, 78.

³ Богатирьов І. Г. Створення системи ресоціалізації засуджених // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К., 1998. – № 3. – С. 23, 24.

⁴ Михайленко В. П., Нікітіна І. В. Життєве самовизначення особистості в Конституційний період // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К.: КІВС, 1999. – № 3. – С. 73.

⁵ Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України (1917–1999). – К.: Вид-во «Горвард-Прес», 1999. – Т. 2. – С. 33.

⁶ Трубников В. М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания. – Х.: Основа, 1990. – С. 9, 10.

⁷ Калюжний Р. А., Сергеев І. С. Актуальні засади побудови пенітенціарної доктрини та пенітенціарної політики // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К.: КІВС, 2000. – С. 8.

⁸ Филимонов В. А. Посткриминальный контроль. – Томск.: ТГУ, 1991. – С. 8.

Резюме

Жук О. М. Постпенітенціарна ресоціалізація жінок, звільнених із місць позбавлення волі.

У статті розглядається постпенітенціарна реабілітація осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та надання їм соціальної, медичної, психологічної допомоги та працевлаштування. Постпенітенціарна ресоціалізація включає в себе комплекс заходів і засобів з відновлення зв'язків колишнього засудженого та його соціальну адаптацію на волі. Саме постпенітенціарна ресоціалізація має велике значення для соціальної адаптації особистості.

Ключові слова: ресоціалізація, постпенітенціарна реабілітація, соціальна адаптація, соціальна та трудова реабілітація, постпенітенціарний вплив.

Резюме

Жук Е. Н. Постпенитенциарная ресоциализация женщин, освобожденных из мест лишения свободы.

В статье рассматривается постпенитенциарная реабилитация лиц, освобожденных из мест лишения свободы, оказание им социальной, медицинской, психологической помощи и трудоустройства. Постпенитенциарная ресоциализация включает в себя комплекс мероприятий и средств по восстановлению связей бывшего осужденного и его социальную адаптацию на свободе. Именно постпенитенциарная ресоциализация имеет большое значение для социальной адаптации личности.

Ключевые слова: ресоциализация, постпенитенциарная ресоциализация, социальная адаптация, социальная и трудовая реабилитация, постпенитенциарное влияние.

Summary

Zhuk E. Corrections and education women released from prison.

In the article the corrections and education of people released from prison, and providing them with social, medical and psychological care and employment. Corrections and education of persons includes a set of measures and means to restore ties to former prisoners and their social adaptation at large. That is correct, and education important for social adaptation of the individual.

Key words: education, corrections, social adaptation, convicted persons, places of detention.

Отримано 19.06.2014

УДК 347.9

М. М. МАЛЬСЬКИЙ

Маркіян Маркіянович Мальський кандидат юридичних наук, адвокат

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОМУ ВИКОНАВЧОМУ ПРОЦЕСІ

Питання виконання судових рішень та інших актів, що підлягають примусовому виконанню, що ускладнене іноземним елементом є досить актуальним на сучасному етапі розвитку правової доктрини та становлення виконавчого процесу як окремої галузі права. Транснаціональний виконавчий процес, будучи окремим інститутом виконавчого процесу, тісно пов'язаний із іншими його інститутами, в тому числі і з інститутом процесуального представництва в виконавчому провадженні.

Дослідженням суб'єктів виконавчого провадження займалися Р. Г. Драгун, Н. Н. Бакурова, О. Н. Шеменева, С. С. Бичкова, Р. В. Ігонін, Ю. В. Белоусов, І. В. Решетнікова. Питання участі представника у виконавчому провадженні розкрито такими вченими як Р. О. Ляшенко, С. Я. Фурса, С. В. Щербак, Ю. В. Гепп, А. Ю. Свірін, М. В. Вінціславська, Д. В. Кухнюк, Д. А. Марданов та інші.

Дослідженню окремих питань виконавчого процесу, що ускладнений іноземним елементом займалися такі вчені, як Д. Г. Глушкова, О. О. Кармаза, В. В. Ярков, Ю. В. Черняк, Ю. Д. Притика та інші.

Разом з цим, особливості статусу, повноважень та участі представника чи адвоката в виконавчому провадженні, що ускладнене іноземним елементом все ще залишаються нерозкритими в правовій науці.

Метою даної статті є аналіз та дослідження змісту ролі представника як окремого суб'єкта транснаціонального виконавчого процесу.

На даний час активно розвивається доктрина виділення представництва сторін в виконавчому провадженні в окремий правовий інститут виконавчого процесу, що зумовлене особливою роллю права на юридичний захист, як одного із засадничих принципів виконавчого процесу. Зокрема, Ю. В. Гепп¹, А. Ю. Свірін², С. В. Щербак³, М. В. Вінціславська⁴ виділяють процесуальне представництво на стадії примусового виконання в окремий інститут виконавчого процесу.

Ю. В. Гепп також зауважує, що представника досить складно включити в якусь конкретну групу учасників виконавчого провадження, оскільки його процесуальне становище є специфічним⁵. Аналогічної позиції притримується і Д. В. Кухнюк⁶. Ми погоджуємось із таким визначенням та вважаємо, що представник є окремим суб'єктом виконавчого провадження, самостійність та повноваження якого, водночас, тісно пов'язані із правами та обов'язками сторони, яку він представляє.

Крім цього, вважаємо, що в інституті процесуального представництва в виконавчому провадженні можливо виділити окремі його види або ж субінститути.

Зокрема, правовідносини, пов'язані із залученням представника-адвоката слід окремо виділити, як такі, що можуть претендувати на роль окремого субінституту процесуального представництва. Так, за загальним правилом, представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє. Адвокат, крім цього, будучи наділеним спеціальним статусом та керуючись також Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (надалі – Закон про адвокатуру)⁷, наділений додатковим повноваженнями, що передбачені відповідним законом, такими, наприклад, як збір доказів чи направлення адвокатських запитів. Крім того, адвокат зобов'язаний дотримуватися обов'язків адвоката, передбачених Законом про адвокатуру та Правилами адвокатської етики при наданні послуг, а у випадку порушення – може бути притягнений до спеціальної відповідальності. Окремою підставою виникнення прав та обов'язків адвоката є адвокатська угода, завдяки якій клієнт також перебуває у більшій правовій захищеності та визначеності, ніж у випадку надання юридичних послуг без угоди із закріпленням повноважень представника суто в довіреності, а умов співпраці – усно.

Представництво інтересів сторін при примусовому виконанні, що ускладнене іноземним елементом також є одним із видів процесуального представництва в виконавчому процесі. Такі правовідносини між